

Beszámoló a Német Dialektológia Nemzetközi Társaságának második kongresszusáról

Nyolc éve annak, hogy 1998 októberében Göttingenben megalakult a Német Dialektológia Nemzetközi Társasága (Internationale Gesellschaft für Dialektologie des Deutschen; rövidítve: IGDD). A dialektológusok körében – főleg Európa-szerte, de a világ más tájékain is, ahol nyelvjáráskutatással foglalkoznak – közzismert, hogy Németországban a nyelvjárások vizsgálatának a XIX. század első harmadától kezdve egészen napjainkig elismerésre és követésre méltó eredményei vannak. Joggal merülhet föl tehát az a kérdés: vajon mivel magyarázható, hogy a XX. század végén, amikor sokan és sokfelé a tájszólások egyre nagyobb mértékű visszaszorulásáról beszélnek, a német dialektológusok közül többen is szükségesnek vélték egy nemzetközi tudományos társaság létrehozását.

Az IGDD megalakulásának több oka is volt. Az egyik nyilvánvalóan az, hogy az 1950-es évektől a német nyelvterületen is a normatív irodalmi nyelvvel és a terjedőben lévő regionális nyelvváltozatokkal szemben a nyelvjárások kezdtek fokról fokra háttérbe kerülni. Ez a körülmény mindenképpen közrejátszott annak fölismerésében, hogy a korábban elkezdett nyelvatlasz-munkálatokat és a tájszótárak készítését, kiadását még erőteljesebben kell folytatni. Meg kell azonban jegyezni, hogy az egyes helyi nyelvjárások visszaszorulásában, a mindennapi nyelvhasználatban betöltött szerepük megítélésében a német nyelvterületen jelentős különbségek tapasztalhatók: Ausztria és Németország egyes tartományjaiban általában nagy presztízse van a nagyvárosokhoz, esetenként a nagy történelmi múltú vidékekhez kötődő regionális köznyelveknek, ezzel szemben a német nyelvű Svájcban a lakosság mindennapi érintkezésében még napjainkban is meghatározó szerepe van a helyi közösségek tájnyelvének. A régóta folyó atlasz- és tájszótármunkálatok mellett az IGDD kezdettől fogva azt is fontos feladatának tekintette, hogy a nyelvjáráskutatók körében a különféle nyelvi-nyelvjárási jelenségek minél teljesebb feltárását és elemzését szorgalmazza, mégpedig nemcsak a német nyelvterületen, hanem lehetőleg az idegen nyelvi hatásnak kitett német nyelvjárászigeteken is. Mindezt azért említettem

meg, mert ezek a fő kutatási irányok az IGDD eddigi két kongresszusa előadásainak témaválasztásában is megmutatkoztak.

Amint az már megszokott és természetes a különféle hazai és nemzetközi konferenciák szervezésekor, az IGDD elnökségének is kellő időben döntenie kellett a második kongresszus helyszínéről és az elhangzó előadások központi témájáról. A rendezést Peter Wiesingernek, a nemzetközileg ismert germanistának a vezetésével a Bécsi Egyetem Germanisztikai Intézete vállalta. Ami pedig a kongresszus fő tárgykörét illeti, azt a nyelvátasz-munkálatok kezdetétől a dialektológiai kutatások középontjába került nyelvföldrajzi gondolat kiemelésében határozták meg a szervezők, az előadások témaválasztását ugyanis a „Dialektographie der Zukunft” tematikában jelölték meg. Ez az anyaggyűjtési és feldolgozási módszer – különösen a XIX. század utolsó harmadától – a dialektológiában és a nyelvészet más szakterületein (pl. az etimológiai kutatásokban) egyaránt igen figyelemreméltó eredményeket ért el, s napjainkig alapvető elméleti-módszertani irányzat maradt, és várhatóan a jövőben is az lesz.

A négynapos kongresszus 2006. szeptember 20–23. között a Bécsi Egyetem Germanisztikai Intézetében zajlott le. Az előzetes terveknek megfelelően délelőttönként összesen két fő- és tizenkét plenáris előadás hangzott el, délutánonként pedig a különböző szekciókban száznál is több referátumot olvastak föl a tizenhat országból érkező kutatók. Az egyes előadások után 10-15 perces vitára is lehetőség adódott.

Az egyik főelőadást a megjelölt központi témakörhöz kapcsolódóan „Vom Nutzen der Dialektographie” címmel a szervező bizottság vezetője, PETER WIESINGER tartotta, aki 2006. szeptember 30-ától emeritus professzorként tevékenykedik, s akit – az IGDD-kongresszus alkalmát felhasználva – a nyitónap estjén a Bécsi Egyetem vezetői, továbbá a kongresszus résztvevői ünnepi ülésen köszöntöttek. Az első napon és a későbbiekben elhangzott plenáris előadások közül a következőket emelem ki: HEINRICH J. DINGELDEIN, Alltagssprachliche Wortgeographie kontrastiv – Zu den komplexen Strukturen städtischer und ländlicher Wortareale in Hessen; ANDREAS GARDT, „Mundart/Dialekt” in der Sprachreflexion des 17. und 18. Jahrhunderts; INGEBORG GEYER, Zur Entwicklung von Wort- und Lautgrenzen im bairisch-österreichischen Raum anhand ausgewählter Beispiele aus dem Wörterbuch der bairischen Mundarten in Österreich (WBÖ) és RUDOLF STEFFENS – ANTJE DAMMEL – MIRIAM SCHMUCK, Familiennamen und Dialektologie: Der Deutsche Familiennamenatlas und der kleine Atlas westmitteldeutscher Familiennamen.

A résztvevők nagy száma miatt a többi előadást témakörük szerint tíz szekcióba sorolták. Némelyikük – a más nyelvekben (így például a magyarban) folytatott vagy a későbbiekben elvégzendő dialektológiai kutatások tárgyköréit tekintve – különösen figyelemre méltó lehet, ezért célszerűnek tartom az egyes szekciók felsorolását. Ezek a következők voltak: 1. Regionale Phonologie: Struktur und Dynamik; 2. Morphologie und Syntax der Dialekte; 3. Dialektlexikographie; 4. Sprachatlanten; 5. Dialektsociologie; 6. Sprachinselforschung; 7. Historische Dialektologie; 8. Wissenschaftsgeschichte; 9. Neue Medien és 10. Forum Sprachvariation.

Ilyen nagy létszámú és tíz szekcióban, szerteágazó témakörökben tartott kongresszusról, az ott elhangzott előadásokról természetesen nem lehet részletekre kiterjedő áttekintést nyújtani, csak benyomásokról adhat számot egy-egy beszámoló. Ezért az IGDD második kongresszusán tartott, nagyjából százhusz referátumból csupán a címük, témájuk alapján ragadok ki néhányat, anélkül, hogy a bennük fölvetett és elemzett szakmai kérdést, problematikát akár csak vázlatosan összefoglalnám. Bizonyos előadásokra való utalással csupán az a célom, hogy ezeknek a kiválasztásával valamelyest legalább érzékeltetni tudjam azt a nagy ívű, széles horizontú problémakört, amely az utóbbi évek nyelvjáráskutatását a német nyelvterületen jellemezte, s jellemzi ma is, továbbá egy-két olyan referátumot is megemlítek, amelynek témája a nem német nyelvű országokban folyó vizsgálódások révén a kongresszus központi tematikájához kapcsolódott.

A tíz szekció tárgyköreiből most sem hiányoz(hat)tak a régi múltra visszatekintő kutatási területek (így pl. a következők: Regionale Phonologie: Struktur und Dynamik; Morphologie und Syntax

der Dialekte; Dialektlexikographie; Sprachatlanten), s természetesen teret kaptak az utóbbi évtizedekben elterjedt újabb irányzatok, vizsgálati módszerek is (pl. Neue Medien, Forum Sprachvariation). A továbbiakban ezeket szeretném néhány előadás megemlékezésével illusztrálni: KARIN RÄDLE, Zur Entwicklung der Vokalquantität im Ein- und Mehrsilber: Möglichkeiten ihrer Rekonstruktion anhand oberdeutscher Mundarten; ULRIKE DEMSKE, Zur Verbmorphologie in den Mundarten des Saarländischen; NICOLE ELLER, Syntaktische Aspekte des bairischen Basisdialekts im Böhmerwald; ECKHARD EGGERS, Datenbankbasierte Lexikographie am Beispiel der onomastischen Reihe Hydronymia Germaniae; KOLOMAN BRENNER, Aktueller Stand des UDSA (Ungarndeutscher Sprachatlas); ASTRID CHRISTL, Der Atlas der deutschen Mundarten in der Tschechischen Republik; STEPHAN ELSPAB – ROBERT MÖLLER, Erhebung dialektgeographischer Daten per Internet: ein Atlasprojekt zur deutschen Alltagssprache; NIKOLAI BASHAIKIN, Kommunikationsmedium. Dialekt im Internet. Magyar vonatkozása miatt végül megemlétem még MANFRED GLAUNINGERnek a tudománytörténeti szekcióban tartott előadását is, amelytet a következő címmel tartott: Claus Jürgen Hutterer und die „Dialektologie der Zukunft“.

Az IGDD második kongresszusán résztvevők száma több mint 160 volt, s közülük megközelítőleg százhuszan tartottak előadást. A legtöbben természetesen a német nyelvterületről voltak jelen (Ausztriából tizennyolcan, Németországból majdnem százan, Svájcban pedig tízen), Hollandiából és Oroszországból hét-hét kutató érkezett, a többi országból csak néhányan vettek részt (így például Brazíliából és az USA-ból is). A magyarországi germanistákat négyen képviselték, és mint a magyar nyelvjárások kutatója jómagam is ott voltam a résztvevők között. A hazai kutatók részéről a következő előadások hangzottak el: MARIA ERB, Stereotype und Vorurteile in Bezug auf die Mutternation bei den Ungarndeutschen; ZSUZSANNA GERNER, Aktuelle Identitäts-konzepte in den deutschen Sprachinseln Ungarns – Historische Identitätstypen und ihre Modernisierung; ELISABETH KNIPF, Einführung in die Sprachinselforschung und in die Sektion; KATHARINA WILD, Dokumentation donauschwäbischer Mundarten (Arbeitsbericht) és SZABÓ JÓZSEF, Spiegelung der volkstümlichen Betrachtungsweise im Wortschatz einiger ungarischer Mundarten.

Fontosnak tartom még annak megemlékését is, hogy a nagyszámú kongresszusi előadáshoz egy külön, szakmai szempontból nagyon hasznos program is kapcsolódott. Az érdeklődők meglátogathatták az osztrák dialektológia és névtudomány egyik fellegránának számító „Institut für Österreichische Dialekt- und Namenlexika” kutatóhelyet, amelynek elődintézményét olyan elismert, neves kutatók vezették, mint Eberhard Kranzmayer és Maria Hornung. Napjainkban az intézetben kb. 3,6 millió nyelvjárási adatot tárolnak és dolgoznak föl. Ezt a hatalmas nyelvi anyagot 2020-ig 10-12 kötetben szeretnék közzétenni, s ebből 2006-ig négynek a megjelentetése már megtörtént.

Hogy a Német Dialektológia Nemzetközi Társaságának megalakulása milyen fontos tett volt, azt egyebek (pl. taglétszámának emelkedése) mellett jól jelzi, hogy a német nyelvattalaskutatás bölcsőhelyén, Marburgban 2003-ban tartott első IGDD-kongresszus után a második is nagy érdeklődéssel és igen eredményesen zajlott le Bécsben. Az ott tartott előadások szerteágazó témakörei meggyőzően igazolták a világszerte is vezető szerepet játszó német dialektológia életképességét, megújulásra kész és még napjainkban is megújulásra képes törekvését, s azt is jól mutatták, hogy az 1998-ban létrehozott IGDD célkitűzései helyesek és megvalósíthatók is voltak. A továbbfejlődés lehetőségét jelzi, hogy a Társaság vezetősége – élén Dieter Stellmacher göttingeni professzorral, aki az IGDD megalakulásától kezdve elnökként is nagyon sokat tett a német dialektológia megújulásáért – egy ideje megkülönböztetett figyelmet fordít arra, hogy különféle anyagi és szakmai támogatással a fiatal nemzedék köréből kinevelje a közeli és távolabbi jövő kutatógárdáját is. Ez megmutatkozott a bécsi kongresszus résztvevőinek nemzedéki összetételében és abban is, hogy az utánpótlás-nevelés céljából az IGDD Internationaler Workshop „Forum Sprachvariation” címmel programot szervezett, amelynek keretében a fiatal kutatók számára 2005 januárjában Freiburgban konferenciát tartottak. Mindez bizakodással, az eddigi kutatások folytatásának reményével töltheti el a német dialektológusokat. Ha ezzel összehasonlítjuk az utóbbi évtizedekben egyre inkább utánpótlás gondokkal is küszködő hazai nyelvjáraskuta-

tást, annak jelenlegi helyzetét és jövőbeli lehetőségeit, eléggé elszomorító kép rajzolódik ki előttünk. Bizony nagyon jó lenne, ha a német dialektológia nemcsak tudományos eredményeiben, elméleti-módszertani kérdésekben szolgálna mintául számunkra, hanem például abban is, hogy a német nyelvészeti hagyományokhoz hasonlóan ítéljük meg nyelvjáráskutatásunk helyét, szerepét és jövőjét a magyar nyelvtudomány egészében is!

Az IGDD második kongresszusa igen eredményes volt. A négy napig tartó tudományos ülészek sikeres szervezőmunkájáért, az előadásokhoz kapcsolódó szakmai és egyéb programok körültekintő lebonyolításáért, a vendégszeretetért elismerés illeti a kongresszus rendezőit és mindazokat, akik a résztvevők számára a Bécsben töltött napokat nemcsak hasznossá, hanem több tekintetben is maradandó élménnyé tették.

SZABÓ JÓZSEF